

Egon Berger (ELIT)

Solomon Klugmann

Pavao Mayerhofer

Gerhard Wilhelm

i ja sam pristupio partizanima, radio sam u sanitetu kao student medicine i preživio rat.

Pri napuštanju logora u Gospiću spasio se i odvjetnik Edo Neufeld i još za vrijeme rata stigao je u Švicarsku. Osim njega znam za još jedan mladi bračni par koji se uspio izvući iz transporta na putu prema kolodvoru, skrivao se neko vrijeme pokraj ceste i poslije stigao u Sušak, njihovih imena ne znam. Svi ostali bili su odvedeni u logore, muškarci u Jasenovac, žene u drugi logor, ne znam točno gdje. Osim male grupe koja je uspjela pobjeći iz logora, među njima Božo Švarc, jedini od omladinaca, svi drugi su poginuli u logorima. Moja priča nije važna, spominjem je samo da objasnim kako sam ušao u tu grupu i odakle moje informacije.

Ustaške su vlasti ubrzo nakon osnutka Nezavisne Države Hrvatske pripremile uništenje zagrebačke židovske omladine. Svi smo dobili poziv da se prijavimo za radnu službu i bili registrirani sredinom svibnja 1941. Popis je bio izvršen na sportskom stadionu u Maksimiru. Tom prigodom dobio sam i židovsku legitimaciju. Namjera ustaša bila je uhapsiti i uništiti sve omladince Zagreba, velik broj među njima bili su aktivni članovi kluba Makabi, ali to za ustaše nije bio kriterij. Spasili su se samo oni koji su pobjegli ranije, oni koji su bili iz mješovitih brakova ili zabunom nisu bili uključeni. Svi omladinci, njih 165 na broju, otišli su hrabro, ponosno i bez straha na taj put, za koji su mislili da će biti radni logor za neko vrijeme.

U spomenutom članku piše da u prvim mjesecima postojanja NDH vlasti nisu proganjale ni zatvarale komuniste. Moram to ispraviti, jer su komunisti bili uhapšeni i zatvoreni u velikom broju po raznim gradskim zatvorima i skupljeni u logoru Kerestinec već u travnju i svibnju, dakle prije napadanja Nijemaca na Sovjetski Savez (Zvonimir Komarica: *Kerestinečka kronika*, Globus, Zagreb 1989) a to je i moje osobno zapažanje.

Grupa omladinaca bila je odvedena iz Zagreba u logor pokraj Koprivnice. Tamo su bili prisiljeni raditi teški fizički posao na zakopavanju protutenkovskih rovova. Hrana je bila slaba, ali moral cijele grupe na zavidnoj visini. (Božo Švarc, *Jevrejski Almanah*, Beograd, 1965). S ponosom su radili, drugarstvom i kolektivnim duhom su svladavali poteškoće. Sredinom srpnja prebačena je cijela grupa u Gospić i odmah odvedena u logor na Jadovnu. Prilike su tamo bile užasne. Nakon nekoliko dana posjetio je logor ustaški oficir imenom Mihalović naših godina. Tamo sam vidio i neke kolege iz srednje škole. On je taj koji je dao nalog da se desetorica njegovih poznatih odvede na lakši posao u Gospić. Desetorica premještenih, nisu, kako mi je rečeno, bili baš oni koje je taj ustaša zatražio, nastala je, čini se, zbrka s imenima. (Ustaše u logoru nisu bili baš najpismeniji, blago rečeno). U vašem članku napisana su imena te desetorice, moje ime među njima. Kako je moje ime naknadno dodano, trebalo bi biti deset imena bez mogega, ni ja se ne mogu sjetiti tko je još bio. Za jednoga ime nije točno navedeno: "Aleksandar, prezime neutvrđeno", bio je zapravo Miljenko Aleksander (Aleksander je bilo prezime). On je u popisu broj 5. Tih deset omladinaca bili su u logoru na Jadovnu samo nekoliko dana i zatim prebačeni u Gospić.

Ubijanje svih utamničnika logora Jadovno uslijedilo je prema mojem računu, vrlo rano, možda samo nekoliko dana nakon dolaska u logor, a ne kako piše u članku, tek pri kraju, u drugoj polovici kolovoza, kada su svi logori u okolici bili likvidirani. Na Jadovnu su bili i drugi Židovi iz drugih gradova Hrvatske, uglavnom sve mladi ljudi. Po popisu kojega sam dobio od "Jad Vašema", ali koji mi se ne čini sasvim ispravan, jer se neka imena ponavljaju, a neka su ispuštena, navedeno je da je broj ubijenih Židova u Jadovnu bio 288. Osim njih su ubijeni i mnogobrojni Srbi, većinom seljaci iz okoline.

Kada je ustašama bilo jasno da će morati napustiti taj teren (od Primorja pa sve do blizu Karlovca), nisu htjeli da Talijani saznaju o ubojstvima koja su počinili. Zbog toga su, kako mi se čini, i prestali s masovnim pokoljima. Kada je Saša Blivajs bio pušten na slobodu, htjeli su omladinci u Gospiću dovesti nekolicinu ili barem jednoga na njegovo mjesto i izjavili da ih treba biti više da bi mogli uspješno obaviti posao (čišćenja gospićkih ulica). Rečeno im je tada (u prvoj polovici kolovoza) da iz Jadovna ne mogu nikoga pustiti (sic!). Onda su zatražili mene, koji sam bio u Gospiću, i bez daljnega sam bio premješten u tu grupu. Da je onda bilo još živih logoraša u Jadovnu, oni bi odande vjerojatno nekoga premjestili.

Jednoć sam potplatio nekog ustašu, predao mu dva paketa za moja dva prijatelja u Jadovnu, napisao im pismo i čekao od njih odgovor. Ustaša je naravno uzeo i novac i pakete, ali ipak mi se čini da bi se vjerojatno vratio da su oni još bili na životu i da bi ponovno od mene i od drugih prijatelja dobio pakete i novac.

Još bih se htio osvrnuti na ulogu Talijana. Talijanska vojska bila je stalno u blizini i mora da su znali za sve što se zbiva. Poznato je besprimjerno vladanje Talijana za vrijeme fašizma i znade se koju su pozitivnu ulogu imali Talijani u spašavanju Židova Jugoslavije i drugih zemalja. (Menahem Shelach: *Blood Account, The Rescue of Croatian Jews by the Italians 1941-1943*, na hebrejskom *Sifriath Poalim Publishing House*, Tel

Aviv 1986). Mislim da ta činjenica nije u povijesnim podacima dosta istaknuta. Ali u to vrijeme ljeta 1941, nije talijanska vojska učinila ono što je možda mogla učiniti da spasi Židove iz logora. Teško je to danas ustanoviti, kakve su onda bile mogućnosti, i čini se da će to zauvijek ostati nejasno (Zvi Loker, *The Italians and the Jews of Croatia, Holocaust and Genocide Studies*, Jerusalem 1993). *Washington DC*

Pri kraju bih želio reći da mi se naslov članka ne čini primjerenim. Hapšenje je naime bilo samo malen i početni dio te velike tragedije. Mislim da bi bolji i točniji naslov bio Ubijanje, Pokolj, Pogibija ili slično. To bi više odgovaralo onome što se dogodilo i što je tako dobro bilo opisano u spomenutom članku.

Teško je gledati popis tih imena. Sto šezdeset i pet imena, sto šezdeset i pet krasnih omladinaca. Samo dvojica su preživjela taj pokolj, moja dva prisna i draga prijatelja, Saša Blivajs i Božo Švarc. Svako ime jedan čovjek, jedno ljudsko biće, cijeli svijet. Svi su bili mladi, spremni za život, a nestali su tako tragično. Zavrijedili su da ih se pamti i spominje i ne zaboravi dok je god moguće. Bilo je to teško i žalosno poglavlje u povijesti stradanja zagrebačkih Židova.

Želim završiti s hebrejskom izrekom *Jehi zichram baruch*. Neka uspomena na njih bude blagoslovljena.

Emil Freundlich,
Nahariya, Izrael
urubno Lamo
2006 g.

UŠTAŠKO REDARSTVENO POVJERENIŠTVO
U ZAGREBU
Židovski odsjek

Židovska legitimacija br. 1731

Emil Freundlich
za židova.....
Zagreba.....
iz..... rodjen 6.V. 1921.....

Mjesto rođenja.....
Stan: Martićeva 14. Državljanstvo:..... Hrvatsko
prijavio se kod ovog povjereništva: 12.V. 1941.

ISPOSTAVA UŠTAŠKOG REDARSTVENOG POVJERENIŠTVA ŽIDOVSKI ODSJEK

ŽIDOVSKA LEGIMITACIJA br. 1731 izdana od Ispostave Ustaškog redarstvenog povjereništva - Židovski odsjek